

УДК: 37.013

DOI 10.33514/1694-7851-2023-1-273-277

Тажикова Б.Ш.

пед. илим. канд., доц.

Ош мамлекеттик университети

baktygultajikova@mail.ru

Айдарова Ж.М.

пед. илим.канд.

Ош мамлекеттик университети

aidarovaa1980@mail.ru

ӨСПҮРҮМ КУРАКТАГЫ ОКУУЧУЛАРДЫН ОКУУ КӨНДҮМДӨРҮН ӨНҮКТҮРҮҮ – ОКУТУУНУН САПАТЫН ЖОГОРУЛАТУУНУН ФАКТОРУ КАТАРЫ

Аннотация: Макалада окуу көндүмдөрүн өнүктүрүү – заманбап билим берүүнүн бирден бир негизги көйгөйү. Окуу жана сабаттуулуктун деңгээли тыгыз байланышта, себеби сабаттуулук окуу үчүн керек, ал эми окуу сабаттуулукту өнүктүрөт. Көптөгөн өнүккөн өлкөлөрдө сабаттуулук жана окуу көндүмүн өнүктүрүү боюнча комплексттик улуттук программалар бар. Мындай программалар көпчүлүк калк активдүү окурмандардын курамына кошулушуна түрткү берет. Окуу жана сабаттуулукту өнүктүрүү - бул педагогикалык гана көйгөй эмес, бул маанилүү долбоор жана жалпы мамлекеттин милдети.

Негизги сөздөр: өспүрүм курак, окуу көндүмдөрү, заманбап билим берүү, сабаттуулук, ой-жүгүртүү, көйгөй, күбөлөндүрөт, муктаждык, өнүктүрүү.

Тажикова Б.Ш.

канд. пед.наук, доц.

Ошский государственный университет

baktygultajikova@mail.ru

Айдарова Ж.М.

канд. пед. наук

Ошский государственный университет

aidarovaa1980@mail.ru

РАЗВИТИЕ НАВЫКОВ ОБУЧЕНИЯ УЧАЩИХСЯ ПОДРОСТКОВ КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ПРЕПОДАВАНИЯ

Аннотация: Развитие навыков чтения по статье – одна из основных проблем современного образования. Уровни чтения и грамотности тесно связаны, потому что грамотность необходима для обучения, а чтение развивает грамотность. Во многих развитых странах действуют комплексные национальные программы обучения грамоте и образования. Такие программы побуждают большинство населения становиться активными читателями. Развитие чтения и грамотности – это не только педагогическая проблема, но и важный проект и задача государства.

Ключевые слова: подростковый возраст, навыки чтения, современное образование, грамотность, мышление, проблема, свидетельство, потребность, развитие.

Taghikova B.Sh.

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor

Osh State University

baktygultajikova@mail.ru

Aidarova Zh.M.

Candidate of Pedagogical Sciences

Osh State University

aidarovaa1980@mail.ru

DEVELOPMENT OF LEARNING SKILLS OF ADOLESCENT STUDENTS AS A FACTOR IN IMPROVING THE QUALITY OF TEACHING

Annotation: The development of reading skills in the article is one of the main problems of modern education. Reading and literacy are closely linked, because literacy is necessary for learning, and reading develops literacy. Many developed countries have comprehensive national literacy and education programs. Such programs encourage the majority of the population to become active readers. Development of reading and literacy is not only a pedagogical problem, it is an important project and the task of the state as a whole.

Keywords: adolescence, reading skills, modern education, literacy, thinking, problem, testimony, need, development.

Окуу көндүмдөрүн өнүктүрүү – заманбап билим берүүнүн бирден бир негизги көйгөйү. Окуу жана сабаттуулуктун деңгээли тыгыз байланышта, себеби сабаттуулук окуу үчүн керек, ал эми окуу сабаттуулукту өнүктүрөт. Изилдөөлөрдүн талдоосу Кыргызстан сабаттуулуктун деңгээли боюнча өнүккөн өлкөлөрдүн арасынан артта калганын күбөлөндүрөт.

Ар бир адамдын окуу көндүмүнүн калыптануу деңгээли окуунун төрт өзөктүү факторунун биргелешкен таасири менен аныкталат: дайыма окууга муктаждыктын калыптанышы, маалыматтын жеткиликтүүлүгү, китептер менен камсыз болуу, мазмундун түшүнүктүүлүгү.

Көптөгөн өнүккөн өлкөлөрдө сабаттуулук жана окуу көндүмүн өнүктүрүү боюнча комплексттик улуттук программалар бар. Мындай программалар көпчүлүк калк активдүү окурмандардын курамына кошулушуна түрткү берет. Окуу жана сабаттуулукту өнүктүрүү - бул педагогикалык гана көйгөй эмес, бул маанилүү долбоор жана жалпы мамлекеттин милдети.

Заманбап билим берүү окуу көндүмүн басма сөз текстин окуунун автоматташтырылган билгичтиги катары түшүнөт, бул кабыл алынган чыгарманын (маалыматтын) идеясын аңдап-түшүнүүнү жана окууга өз мамилесин калыптандырууну билдирет. Өз кезегинде, мындай окурмандык ишмердүүлүк тексттин үстүнөн окуганга чейин, окуу процессинде жана окугандан кийин ой жүгүртүү билгичтигине ээ болушун болжолдойт. Окуу көндүмү – башталгыч мектепте дагы, орто мектепте дагы ийгиликтүү окуунун ачкычы экендигин, ошондой эле заманбап адам туш болуп жаткан кубаттуу маалымат агымында багыт алуунун ишенимдүү каражаты экендигин унутпоо керек. Өлкөдөгү социалдык-экономикалык кырдаалдын өзгөрүшүнө байланыштуу коомго жаңы билимге ээ болуп, аны ар кандай ишмердүүлүктө колдоно алган адис керек.

Окуу – бул адамдын маданий ишмердүүлүгүнүн эң байыркы түрү, андан тышкары, окутуунун негизги каражаты жана курчап турган дүйнө менен таанышуу куралы. Окуу ишмердүүлүктүн өзгөчө түрү катары окуучулардын акыл-эс, эстетикалык жана сөз өстүрүүсүн өнүктүрүү үчүн зор мүмкүнчүлүктөрдү сунуштайт.

Белгилүү россиялык методист Н.Ф. Бунаков мындай деп жазган: «Окуу – башталгыч мектептин негизги куралы, аны менен ал өз окуучуларынын акыл-эс жана адеп-ахлактык өнүгүүсүнө таасир эте алат, алардын ойлорун жана кызыгуусун өнүктүрөт жана бекемдейт» [1, 7-б.]. Советтик көрүнүктүү педагог В.А. Сухомлинский Н.Ф. Бунаковдун оюн улантып: «Окуу – терезе, ал аркылуу балдар дүйнөнү жана өзүлөрүн көрүшөт, таанып-билишет. Бул окуучуну көркөм жана илимий-популярдуу адабияттар менен тааныштыруунун уникалдуу куралы» – деп баса белгилейт [5, 19-б.].

Жогоруда баяндалгандарга таянып, биз окуу жана жазуу билгичтиктерин жана көндүмдөрүн калыптандыруу оозеки кепти өнүктүрүү менен гана, ошондой эле ой жүгүртүүнүн өзгөчөлүктөрүнө түздөн-түз көз каранды болгон талдоо билгичтиги менен ийгиликтүү болот деген тыянакка келебиз. Окуу процессинде кеп жана ой жүгүртүү бири-биринен ажырагыс, Л.С. Выготский: «Ал сөздүн мааниси сөздүн туура маанидеги ой жүгүртүүсү», – деп жазган [2].

Чындыгында, окуу – бул билимдин булагы, баланын таанып-билүү жана сүйлөө жөндөмдүүлүктөрүн, ошондой эле чыгармачыл күчүн өркүндөтүү жолу. Окуу – баланын адеп-ахлактык жана эстетикалык тарбиялоонун жана өнүктүрүүнүн күчтүү каражаты. Окуу билгичтиктери жана көндүмдөрү акыл-эс ишмердүүлүгүнүн түрү катары жана өзүн-өзү өнүктүрүүнүн жана өзүн-өзү тарбиялоонун каражаты катары да калыптанат. Окуучулардын ийгиликтүү окуусу окуу көндүмүнөн көз каранды.

Калыптанбаган окуу көндүмү бардык сабактар боюнча ийгиликтүү окууга тоскоол болот, анткени окуу – жалпы окуп-үйрөнүү көндүмү. Ар кандай мамилелерди колдонсо дагы, көпчүлүгүндө мугалим менен ата-энеге балага окугандарын түшүнүүгө үйрөтүү, окууга болгон туруктуу кызыгуусун жана өз алдынча окууга болгон муктаждыгын калыптандыруу өтө кыйынга турат. Ал эми чечилбеген көйгөй - бул мектептеги ийгиликсиздикке жана жалпы эле сабатсыздыкка түз жол. Мектептин, өзгөчө башталгыч мектептин эң маанилүү милдеттеринин бири – кийинки бардык билим берүүнүн фундаментин өздөштүрүү мүмкүнчүлүгү болуп саналган ар бир окуучуда толук кандуу жана кылдат өздөштүрүлгөн окуу көндүмүн калыптандыруу.

Эми көндүм деген эмне экендигин тереңирээк карап көрөлү. Билгичтиктер менен көндүмдөр бири-бири менен өз ара байланышта, педагогикада аларды айырмалоо адатка айланган. Бирок окумуштуулар алардын мамилелери жөнүндө бир пикирге келишкен жок. Ар бир түшүнүктүн аныктамасына кайрылалы. Билгичтик – бул аң-сезимдүү аткарылган аракет. Көндүм – бул автоматизмге чейин жеткирген аракет, билгичтиктин жогорку даражасы.

Ушундан улам аны өздөштүрүүдө жогорку деңгээлге жеткирилген окуу билгичтиги акырындык менен окуу көндүмүнө өтөт деген жыйынтык чыгарса болот. «Көндүм – бул узак убакыт бою уюштурулган көнүгүүлөрдүн натыйжасында иштелип чыккан автоматташтырылган аракеттер», - деп белгилейт М.Р. Львов [3, 13-б.].

Педагогикада «окуу көндүмү» термини басма тексти үн чыгарып окуу боюнча автоматташтырылган билгичтик катары мүнөздөлөт. Бул учурда, текст тууралыгы менен аныкталат (катасыз, ийкемдүү окуу); шар окуу (окуу ылдамдыгы); түшүнүүсү (тексттин

чыныгы мазмунун жана автордун ниетин түшүнүү) жана көркөмдүүлүгү (окуганда интонацияны сактоо).

Бул окуу компоненттеринин бардыгы бири-бирине байланыштуу жана бири-биринен көз каранды. Ошентип, окуучуну окуганга үйрөтүү процесси окуу көндүмүнүн бардык төрт компонентинин үстүнөн бир мезгилде иштөөнү эске алуу менен, ушул компоненттердин бардыгын комплекстүү жана тыгыз өз ара байланышта калыптандыруу менен курулушу керек. Окуганга үйрөтүүнүн негизги милдети - балдарда бул көндүмдөрдү калыптандыруу.

Толук кандуу окуу көндүмү – бул бардык башка мектептик предметтер боюнча кийинки окуп-үйрөнүү үчүн негиз, маалымат алуунун негизги булагы, ал тургай баарлашуу ыкмасы. Окуу көндүмдөрүнө ийгиликтүү ээ болуу – баланын таанып-билүү ишмердүүлүгүнүн жалпы өнүгүүсүнүн көрсөткүчтөрүнүн бири, ошондой эле окутуу процессиндеги кыйынчылыктар тигил же бул психикалык процесстин (көңүл буруу, эс тутум, ой жүгүртүү, кеп) өнүгүүсүндөгү кээ бир көйгөйлөр жөнүндө айта алат. Окуу, таанып-билүү ишмердүүлүгү катары, тексттик маалыматты кабыл алуу жана иштетүүнү камтыйт, окуучулар үчүн эрктүү аракеттерди, тереңирээк көлөмдү жана туруктуу көңүл бурууну талап кылган татаал жана узак процесс.

Мектеп окуучуларынын тарбиясы жана өнүгүүсү окуу менен тыгыз байланышта. Бул балдар окуганын түшүнүү үчүн мугалимге системалуу иштөөнү эскертет. Окуу окуучуларга таанып-билүүнүн жаңы мүмкүнчүлүктөрүн ачат, ошондой эле бири-бири менен баарлашууга мүмкүндүк берет. Эгер окуучуда окуу көндүмдөрүн өздөштүрүүдө көйгөй жаралса, анда, анын эс тутум, кеп же көңүл буруу сыяктуу психикалык процесстеринин өнүгүүсүндө кыйынчылыктар бар экендиги жөнүндө айтышы мүмкүн. Бул окуганды үйрөтүүгө өзгөчө көңүл буруу керектигин далилдейт.

К.Д. Ушинский сунуш кылган аң-сезимдүү окуу маселеси бир мезгилде көптөгөн суроолорду жараткан: көркөм чыгарманы, анын эмоционалдык негизин бузбай түшүнүүгө кантип жетишүүгө болот, логикалык жана «эстетикалык» талдоонун ортосундагы эң туура айкалышууну кантип орнотууга болот жана башкалар, мына ушул суроолорго биринчилерден болуп окуу китептерин түзүү менен, К.Д. Ушинский чечүүгө аракет кылган. Окуу китептерин түзүүдө ал окулган нерсенин бардыгы түшүнүктүү болушу керек деген принципти карманган [5, 60-б.].

Өспүрүм курактагы окуучулардын окуу көндүмүн өнүктүрүү көйгөйүн чечүү ушул категориядагы окуучулардын психофизиологиялык өзгөчөлүктөрүн талдоосуз мүмкүн эмес. Өспүрүм куракты өзүнчө баскыч катары эмес, өнүгүү динамикасында кароо зарыл, анткени онтогенездеги баланын өнүгүү мыйзам ченемдүүлүктөрү, ушул өнүгүүнүн күчүн түзгөн карама-каршылыктар жөнүндө билмейинче, өспүрүмдүн акыл-эс өзгөчөлүктөрүн аныктай албайбыз.

Көпчүлүк изилдөөчүлөр бул баскычты өткөөл мезгил катары мүнөздөшөт. Ошондой эле, ушул өткөөл мезгилде мүнөздөрдүн өзгөрүлүшү, эмоционалдык толкундоолор жана ушул сыяктуу көрүнүштөр орун алат, бул өспүрүм курагын оор жана түшүнүксүз кылат.

Л.С. Выготскийдин эмгегинде, өспүрүм курак ар кандай психо-травмалык факторлордун таасирине өтө эле жакын шарттардын жыйындысы катары берилген. Алардын эң күчтүүсү ата-энелердин татыксыз жүрүм-туруму, алардын ортосундагы чыр-чатактуу өз ара мамилелер, өспүрүмдүн жана башкалардын көз карашы боюнча маскаралоочу кемчиликтердин бар болушу, өспүрүмгө карата адепсиз мамилеси, ага ишенбестиктин же сыйлабастыктын көрсөтүлүшү. Мунун бардыгы окуу-тарбия иштерин татаалдаштырып гана тим болбостон,

кээде аны дээрлик мүмкүн кылбайт. Ушундай негизде өспүрүмдүн жүрүм-турумунда ар кандай четтөөлөр пайда болушу мүмкүн [2, 171-б.].

Жогоруда айтылгандардан өспүрүм курактын өнүгүүсүнүн социалдык кырдаалын бөлүп көрсөтүү максатка ылайыктуу.

Өнүгүүнүн социалдык кырдаалы - бул ушул коомдо кабыл алынган мамилелер тутумундагы өспүрүмдүн өзгөчө абалы. Ал эми өспүрүм куракта бул балалыктан көз карандысыз жана жоопкерчиликтүү бойго жеткенге өтүүнү билдирет. Өспүрүм балалык менен бойго жеткендин ортосундагы аралык абалды ээлейт. Өспүрүм өз жашоосу менен жашай баштаган учурда, ата-энелер тарабынан көптөгөн көзөмөл ишке ашырылат, ал өспүрүмдүн жүрүм-турумуна терс таасирин тийгизет жана натыйжасында өспүрүм өз алдынча болуу, эркиндикти колдонууну үйрөнүү мүмкүнчүлүгүнөн ажыратылат. Бул учурда анын өз алдынчалуулукка умтулуусу активдешип, ага ата-энелер катуу көзөмөл менен мамиле кылып, өспүрүмдү өз теңтуштарынан обочолонтушат, ошону менен өспүрүмдөрдүн тирешүүсү күчөй баштайт.

Ата-эне өспүрүмдүн жашоосунда жакын досу катары иш алып барышы керек, анткени бул өспүрүмдүн инсандык сапатын нормалдуу өнүктүрүүнүн маанилүү шарты болуп эсептелет. Ата-энелер менен болгон мамилелерде өспүрүмдү кызыкчылыктардын жана хоббилердин биримдигинин негизинде уюштурулган биргелешкен ишмердүүлүккө кошуу оң болуп эсептелет. Мындай ишмердүүлүктү аткарууда ишенимдүү мамилелер, биргелешкен башынан өткөрүүлөр, сезимдер, маанайлар пайда болот.

Өспүрүм курактагы алдыңкы ишмердүүлүк жекече-инсандык баарлашуу болуп саналат, анын жүрүшүндө өспүрүмдүн инсандык сапаттарынын толук кандуу өнүгүүсү жүрөт. Көз караштар, принциптер, идеалдар, турмуштук максаттар калыптанат, жүрүм-турум эрежелери өздөштүрүлөт. Ал эми бул ишмердүүлүктүн башкы позитивдүү өзгөчөлүгү – реалдуу коомдук мамилелерди моделдештирүү, бул өспүрүмдүн коомдун активдүү жашоосуна кирүү муктаждыгына өбөлгө түзөт.

Колдонулган адабияттар:

1. Бунаков Н.Ф. Избранные педагогические сочинения/ Ввод.ст.проф. В.В. Смирнова – М.: АПН РСФСР, 1953 – 412с.
2. Выготский Л.С. Педагогическая психология [Текст] / Л.С. Выготский. – М.: Педагогика, 1991. – 479 с.
3. Львов М.Р. Школа творческого мышления: Учеб. пособие по рус. яз. для обучения в нач. кл. – М.: Дидакт, 1993. – 288 с.
4. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям [Текст] / В.А. Сухомлинский. – Киев, 1974. – 107 с.
5. Ушинский К.Д. Собрание сочинений Т. 7. [Текст] / К.Д. Ушинский. – М.: Педагогика, 1948. – 367 с.

Рецензент: пед. илим. канд. Алиева К.У.